

УДК 332.12:316.32

Т. М. Носуліч, канд. екон. наук,
науковий співробітник відділу
проблем розвитку соціальної сфери
Ради по вивченню продуктивних сил України
НАН України

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ — СОЦІАЛЬНИЙ ВЕКТОР ПРОЯВУ

В статті проаналізовано особливості впливу на розвиток регіонів глобалізаційних процесів, які проявляються в соціальній сфері.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, держава, регіон, соціальний вектор.

Початок ХХІ ст. характеризується соціогуманітарними трансформаціями, які визначають параметри глобального соціального порядку сучасного світу; намаганнями кожної держави знайти своє місце в такій глобалізаційній системі, вдало використати соціальний вектор прояву глобалізації для забезпечення належного рівня свого розвитку. В сучасному світі під глобалізацією розуміють посилення взаємозалежності між державами та інтеграцією національних ринків у результаті лібералізації зовнішньоекономічних відносин, що приводить до значного збільшення міжнародних потоків товарів, капіталу, послуг, технологій, інформації, посилення соціального розвитку тощо.

Вплив глобалізаційних процесів на розвиток держави, прояв їх на регіональному рівні вивчається багатьма науковцями з різних напрямів дослідження. Серед провідних науковців, які займаються даною проблематикою, можна назвати таких, як: Т. Вертинська, А. Володін, О. Гранберг, М. Делягін, Б. Демен, Г. Широков, Ю. Шишков, К. Ясперс та ряд інших [3—7, 9, 10]. У своїх дослідженнях вони приділяють увагу не лише впливу глобалізаційних процесів на розвиток світової економіки, але і на розвиток економіки окремих її регіонів. Однак вони майже не розглядають вплив таких процесів в соціальному їх прояві, а Україна, проголосивши соціальний напрям свого розвитку, вкрай потребує таких досліджень, аналізу та пропозицій розвитку з урахуванням впливу глобалізації із соціальним спрямуванням. Ця потреба і визначила тематику обраної статті.

Метою статті є аналіз сучасних глобалізаційних процесів, що відбуваються в світі та Україні, визначення їх соціального вектору впливу, розробка пропозицій подальшого розвитку держави з урахуванням глобалізаційних чинників.

Етимологічне походження слова «глобалізація» пов'язане з французьким *Global* (загальний, всесвітній) та латинським *Globus* (куля). Щодо визначення поняття «глобалізація», в сучасній науковій літературі намітилося чотири основних підходи. У першому вона постає як процес зміцнення зв'язків між найвіддаленішими куточками планети. Другий визначає її як процес поширення по всій планеті єдиних, спільних для всього людства технологій, культури, ідей, ціннісних орієнтацій, способу життя та поведінки. З позицій третього підходу, глобалізацію тлумачать як виникнення спільних для світового співтовариства проблем (економічних, політичних, військових). І, зрештою, четвертий означає її як процес зростання вселюдських інтересів у всіх сферах людського буття, породжуваних поглибленням взаємозв'язків і взаємозалежності країн і народів. Глобалізація асоціюється перш за все з такими ключовими словами, як «спільне», «взаємопов'язане», «взаємозалежне». Це дає можливість характеризувати її як загальноцивілізаційний процес [1, с. 215].

Глобалізація, як і будь-який інший процес, має свої позитивні та негативні прояви. Позитивні прояви: поглиблення міжнародного поділу праці, зростання спеціалізації та виробництва, розповсюдження передових технологій, посилення конкуренції, зниження видатків та цін. Всі ці явища приводять до економічного зростання, збільшення зайнятості і в кінцевому рахунку сприяють підвищенню середнього рівня життя. Завдяки глобалізації збільшується сумарний ВВП (як окремих регіонів, держав, так і великих блоків). Негативні прояви глобалізації: нерівномірність розподілу вигод від глобалізації, що може призвести до конфліктів як на міжнародному, так і на національному рівні; посилення взаємозалежності, яка веде до наростання нестійкості, що збільшує ризики на всіх рівнях взаємодії, зокрема, ризики глобальних екологічних лих та епідемії.

Глобалізацію можна характеризувати як новий, більш високий етап господарської інтернаціоналізації під дією якої знаходиться світовий розвиток.

Говорячи про глобалізацію, як чинник впливу на розвиток регіону, варто визначити його поняття з глобалізаційної точки зору. У вузькому розумінні, одні дослідники воліють визначити регіон як господарсько-економічну спільність (наприклад, Донбас (Україна), Рур (Німеччина), Середній Захід (США), Волго-В'ятський (Росія) тощо), інші — як географічно-адміністративну одиницю (область — в Україні, земля — у Німеччині, штат — у США та ін.), треті — як культурно-історичну територію (Гуцульщина в Україні, Нова Англія в США тощо). У глобальному контексті регіон може бути визначений як група прилеглих країн, що становлять окремий економіко-географічний, чи близький за національним складом і культурою, або однотипний за суспільно-політичним ладом район світу. Тим часом існує і вузькоспеціалізоване трактування терміна регіон. Так, регіони в аспекті зовнішньоекономічних зв'язків — це структурна частина чи підсистема міжнародних економічних відносин, де процес інтернаціоналізації має регіональну основу, реалізовану часом поза існуючими політичними і адміністративно-територіальними кордонами [3, с. 315–321].

Економічна глобалізація спрямована насамперед на реалізацію вимог конкуренції та пошук нових форм локалізації економічної діяльності з метою отримання додаткових переваг і вигод.

Глобалізація внесла свої корективи у розвиток ринкової економіки, значно посиливши роль «людського фактору» («людської складової»). В першій половині 60-х рр. в США виникла теорія «людського капіталу» (1964 р. Беккер «Людський капітал»). Глобалізація призвела до того, що ринок став інструментом формування відкритої економічної системи. «Втрата мізків», міжкраїнова міграція, декваліфікація кадрів, дефіцит спеціалістів по цілому ряду професій — така типова характерна риса сучасного ринку праці України. Якщо держава не сформує відповідного економічного підґрунтя та належної нормативно-законодавчої бази захисту вітчизняних трудових ресурсів, то такі явища будуть відбуватись і надалі, а держава буде втрачати не лише висококваліфікованих робітників (на підготовку яких було витрачено немалі ресурси), але і звичайну трудову ланку.

Глобалізаційні чинники дають Україні ряд позитивних моментів. Зокрема, зі вступу до СОТ:

Реальні: політичні (визначення України країною з ринковою економікою, що інтегрована в світове господарство та міжнародні економічні структури); отримання зі всіма членами СОТ нормального та повного режиму позитивного ставлення; можливість протистояти жорстким кількісним обмеженням експорту; відміна антидемпінгових впливів.

Віртуальні: переваги від використання норм СОТ, які регулюють тарифні і нетарифні обмеження при експорті переважно готової продукції, а також норм у відношенні експортних субсидій, захисту інтелектуальної власності та іноземних інвестицій.

Сьогодні все чіткіше проявляється необхідність принципово нового підходу до освіти, зокрема, вищої, як до надзвичайно складної самоорганізуючої системи, вза-

сמודіючої з іншими соціальними системами і створюючою разом із ними єдиний організм. Саме в умовах глобалізації освіта, знання дозволяють здійснювати зміни в усіх областях життя. Глобальні зміни розширюють масштаби соціальних систем, породжують різні форми взаємодії у розв'язанні глобальних проблем, зокрема, тих, які виходять за національні і державні рамки, різко підвищують динамізм і передбачуваність соціальних змін, які, в свою чергу, однаково каталізують як позитивні, так і негативні процеси, що здійснюються в окремих регіонах.

Б. Д. Демен пропонує розрізнити три глобалізаційні прояви розвитку вищої освіти: інтернаціоналізацію, глобалізацію вищої освіти, глобалізацію університетів [7]. М. Ван дер Венде висловив думку ректорів Асоціації європейських університетів. Вони бачать у глобалізації не лише економічні, але й культурні та інтелектуальні аспекти [2, с. 30]. Глобалізація вищої освіти як процес, у результаті якого національні провайдери вищої освіти, раніше обмежені в наданні послуг межами державних кордонів країн існування, стали експортувати ці послуги в інші країни.

Світові стандарти вищої освіти — це вимоги, заявлені в Лісабонській, Болонській деклараціях щодо створення вищої освіти в Європейських країнах.

Болонський процес це сукупність заходів по реформуванню національних систем вищої освіти і встановлення єдиної системи освіти на території Європейського Союзу. Головною метою Болонської декларації є: підвищення конкурентоспроможності вищого навчального закладу та його випускника; забезпечення мобільності студентів і викладачів; досягнення високої якості підготовки кадрів. Для України приєднання до декларації забезпечить досягнення вищеперерахованих позицій.

Входження в глобалізаційні процеси повинно супроводжуватись посиленням внутрішньої економічної інтеграції. Особливе місце в цьому відіграють проекти трансконтинентальних комунікацій (посилення транспортного фактору): модернізація залізничних доріг, автомобільних шляхів; розвиток морських шляхів сполучення; організація належного повітряного коридору; розвиток трансконтинентальних телекомунікаційних систем. Для регіонів їх значення не повинно обмежуватись лише транзитом, вони повинні працювати і на розвиток безпосередньо регіонів. Особливу увагу слід звернути на розвиток прикордонних та приморських територій. Їм відводиться роль форпостів — необхідної складової міжнародної економічної співдружності. Актуальним є посилення співпраці таких регіонів з іншими регіонами держави (внутрішній прояв глобалізації) та країнами (зовнішній прояв глобалізації).

Глобалізаційні процеси також проявляються й у використанні можливостей росту, створених туризмом. Залучення інвесторів, туристів та широкої громадськості шляхом примноження культурних надбань вносить суттєвий вклад в економічний розвиток та укріплення регіональної самобутності. Багато регіонів нашої країни мають пам'ятники, пам'ятки та сліди діяльності минулих поколінь. Їх ідентифікація та розробка загальних методів консервації, реставрації та експлуатації стають темою культурних маршрутів. Відповідно, цінності, що створюють соціальну історію, включаються в культурні маршрути і таким чином збережені для майбутніх поколінь.

Що стосується відсталих туристичних регіонів, то слід дослідити екосистеми та розрахувати кількість туристів, яку ця територія здатна витримати, а також розробити нові інструменти контролю. В майбутньому слід опановувати ті форми туризму, які легко можуть бути адаптованими до місцевих і регіональних умов та відкривають для багатьох регіонів можливості економічного розвитку.

Невід'ємною ознакою процесу глобалізації все очевидніше виступає тенденція до гомогенізації, одноманітності світу. Ще на початку 30-х років ХХ століття культурноцивілізаційну гомогенізацію людства передбачив Карл Ясперс. У праці «Духовна ситуація часу» (1931 р.) він писав: «Об'єднання людей земної кулі спричинилося до процесу нівелювання, який ми розглядаємо з жахом. Всезагальним сьогодні завжди стає поверхове, нікчемне і байдуже. Цього нівелювання прагнуть,

наче воно створює єднання людей... Всесвітні конгреси ведуть до посилення цього нівелювання, оскільки там прагнуть не до комунікації гетерогенного, а до спільності релігії та світогляду. Раси змішуються. Культури, що склалися, відриваються від власного кореня і спрямовуються у світ технічно обладнаної економіки, у порожню інтелектуальність. Цей процес лише розпочався, але кожна людина, навіть дитина, втягнута у нього. Захоплення розширенням простору вже починає перетворюватися у відчуття його тісноти...» [10, с. 335–336].

Територіальний розвиток держави буде визначатись у значній мірі світовими економічними та геополітичними тенденціями. Основні фактори регіонального розвитку в глобалізаційній площині є: посилення конкурентоспроможності регіонів, що забезпечить подальшу інтенсифікацію розвитку економіки і регіонів, і держави; посилення інтеграції економіки України у світову; диференціація геополітичної ситуації і пріоритетів по периметру державних кордонів, в тому числі існування прикордонних зон з певною політичною та соціальною нестабільністю, що можуть представляти загрозу державній безпеці. Специфіка гео економічного та геополітичного положення України в сучасному світі полягає в тому, що вона межує з великими світовими економічними групами (Російська Федерація, ЄС, країни СНД, постсоціалістичні країни). Сусідство із державами, що швидко розвиваються, для контактних регіонів створює не лише певні переваги, але і проблеми, пов'язані з конкурентоспроможністю місцевого виробництва, транскордонною міграцією, попередженням контрабанди, захистом природних ресурсів та інше. Україна відіграє роль своєрідного трансконтинентального буфера між Європою та Росією, а через них і всього світового простору.

Включення України в глобалізаційні процеси багато в чому залежить і від формування нового механізму зовнішньоекономічної діяльності, заснованого на принципах забезпечення постійного характеру економічних зв'язків, поетапного переходу від адміністративної до саморегульованої системи, демонополізації, деідеологізації, додержання критеріїв економічного співробітництва.

Ті інтеграційні процеси, що вже відбуваються, і ті, що ще чекають Україну (євроатлантичний курс, курс на євроінтеграцію), зумовлюють необхідність підвищення конкурентоспроможності регіонів, а значить, і України загалом. Глобалізація впливає на всі процеси у світі, одні уповільнюючи, інші — прискорюючи. Тому кожна країна, регіон, галузь має використовувати ті позитивні моменти розвитку глобалізації, які ведуть до формування цілісного світу, до набуття здатності людиною розуміння необхідності жити і діяти у цьому глобалізованому світі.

Література

1. Глобалізація, Європейський Союз та Україна // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2000. — № 19. — С. 215.
2. Ван дер Венде М. Послесловие к одной дискуссии / Ван дер Венде М. // ВВШ «Alma Mater». — 2000. — № 5. — С. 30.
3. Вертинская Т. С. Понятие регионов в системе МЭО / Вертинская Т.С. // Гуманітарныя і сацыяльныя навукі на зыходзе ХХ стагоддзя: [зб. навук. арт.]. — Мн., 1998. — С. 315–321.
4. Володин А. Г., Широков Г. К. Глобализация: истоки, тенденции, перспективы / Володин А. Г., Широков Г. К. // Полис. — 1999. — № 5. — С. 83.
5. Делягин М. 11 сентября 2001 года. Завершение формирования постсоветского мира / Делягин М. // Свободная мысль. — 2002. — № 1. — С. 37.
6. Делягин М. Место России в условиях глобализации / Делягин М. // Наш современник. — 2001. — № 7. — С. 177.
7. Демен Б. Д. Появление трансрегиональных схем (структур) обмена в области образования в регионах Европы, Северной Америки и Тихоокеанской Азии / Демен Б. Д. // Высшее образование в Европе. — 2001. — № 2.